

Mgr. Alice Tihelková

Theory and Practice of Czech Bilingual Specialized Dictionaries

Doktorská disertační práce

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav anglistiky a amerikanistiky, 2006

Oponentský posudek

Disertační práce Mgr. Alice Tihelkové se věnuje česko-anglickým a anglicko-českým slovníkům odborné terminologie, s cílem představit současné poznatky speciální teoretické lexikografie, zmapovat situaci v domácí produkci a následně poskytnout soustavnou metodologickou pomůcku pro tvorbu tohoto typu příruček. Jejich význam a potažmo potřebu systematické práce v oboru speciální lexikografie vzhledem ke silící pozici anglického jazyka jako mezinárodního dorozumivacího prostředku mnoha oborů, ať už v rámci mezinárodních institucí, rozvoje zahraničního obchodu či profesních a zájmových seskupení prostřednictvím internetu není třeba zdůrazňovat.

Úvodní teoretická část představuje hlavní proudy a koncepty ve speciální lexikografii, která se vyrovnává s problémy jako je např. rozlišení termínů od obecných pojmenování, s existencí standardizovaných terminologií a databází (např. ISO), a na druhé straně s jejich lexikografickým zpracováním. Dá se říci, že autorka se soustřeďuje zejména na tuto druhou složku lexikografické problematiky, dynamicky se rozvíjející od poloviny devadesátých let minulého století např. v pojetí ‚aarhuské školy‘, která do speciální lexikografie přináší důraz na funkce slovníku, odvozené z potřeb uživatelů: účel slovníku lze specifikovat pomocí souboru dotazů na profil uživatele (jazyková kompetence, stupeň odbornosti uživatele, *knowledge-oriented x communicative functions* (i.e. decoding, encoding, translation)). Jakkoli se často teoretické požadavky zdají abstraktní a obtížně aplikovatelné, je z výsledných doporučení a metodologie patrné, že autorka řeší postulovaný důraz na uživatelské funkce konkrétního slovníku efektivní a novátorskou cestou, totiž integrací pojetí osvědčených a propracovaných v pedagogických *learner's dictionaries* do slovníků odborných.

Důležitou součástí teoretické kapitoly je vyčerpávající popis dílčích aspektů slovníku jako proměnných, které mohou a mají být funkční a podřízené jasně stanovenému účelu slovníku a které mohou být hodnoceny z hlediska *information cost x information value* (např. zařazení různých součástí slovníku a jeho podsystémů, možnosti řazení hesel). Autorka se nevyhýbá ani otázce ekvivalence, na niž jsou v terminologických slovnících kladeny zvláštní nároky, a s ní související rozlišování slovníků na *culture-dependent* a *culture independent*, pojednává také otázku výběru lemmat a související tvorby korpusu.

Všestranný a systematický popis lexikografické problematiky v teoretické kapitole je zúročen v Kapitole 3, která empiricky analyzuje dvacet pět česko-anglických a anglicko-českých odborných slovníků, a to od celkového provedení slovníku, rozsahu, popisu metodologie tvorby slovníku, přes poznámkový aparát, uspořádání lemmat, až k vlastním heslům. Některé sledované vlastnosti autorka kvantifikuje. Podstatná část této kapitoly se soustředí na vlastní slovníkové heslo, tj. lemma a jeho prezentaci z hlediska typografického, fonetického, gramatického (např. slovní druh či nepravidelný plurál) nebo vhodnosti ekvivalentu.

Důkladná analýza zastoupených slovníků umožňuje následně porovnávat jednotlivá řešení a analyzovat jejich ne/výhody. Zároveň přináší ucelený pohled na současnou domácí produkci odborných slovníků a poskytuje metodologii pro jejich srovnání (3.5). Z tohoto hlediska bylo přínosné blíže specifikovat metodu tohoto srovnání, tj. např. jaká část každého slovníku byla zkoumána, jak byly sbírány informace, např. o kolokacích či nepravidelných tvarech atd.

Hlavní zjištěné nedostatky podle autorky většinou vyplývají ze zanedbání funkce slovníku (např. nemožnosti jeho aktivního užití, nerespektování cílového uživatele (ne/odborník)), v menší míře pak z faktických lexikografických chyb.

Z pohledu *learner's dictionaries* a důrazu na možnost aktivního užití slovníku se jako typická pro odborné slovníky jeví nedostatečná indikace valence a syntagmatických či kontextových vztahů vůbec. V této souvislosti autorka také poukazuje na fakt, že technické slovníky se vyhýbají lemmatizaci sloves (např. na str. 70, 92). Bylo by možné toto tvrzení doložit? Při pojednání ekvivalentu se jako důležitý jeví poznatek, že v obousměrných slovnících je gramatická informace (slovní druh, nepravidelné tvary) většinou uváděna pouze v lemmatu (str. 71).

Obtížným aspektem při uvádění ekvivalentů je polysémie, která by se v ideálním případě terminologického slovníku neměla vyskytnout, a dále pak otázka řazení polysémních výrazů v rámci hesla. Autorka zde ukazuje, že polysémní ekvivalenty se v odborných slovnících vyskytují často, avšak vždy se jedná o polysémii v rámci „all from the same field“. V této souvislosti se u příkladu na str. 72 nabízí otázka, zda v technickém slovníku (Bažant 1992) u < **bracket** konzola; podpěra; ... ; hranatá závorka; lomená závorka > jsou poslední dva výrazy skutečně polysémní pouze v rámci jednoho oboru, nikoliv „across fields“. Zařazení metajazykových výrazů, tj. již zmíněná závorka, či slovní zásoby postihující procedurální aspekt jednotlivých oborů (tj. zda by do odborného slovníku o genetice patřila hesla jako *referee* (v odborném časopise), či např. *poster* (na konferenci), nebo *výstava* u modelového slovníku papoušků) by samozřejmě vyžadovalo vytvoření zvláštního korpusu. Z tohoto hlediska by bylo možno také přesněji specifikovat účel slovníku. S otázkou polysémních výrazů souvisí i problematika zařazení také obecné slovní zásoby (*mother*). V této souvislosti se autorka řadí k frekvenčnímu pojetí výběru lemmat.

Z hlediska důrazu na aktivní funkci slovníků se jako důležité jeví již zmíněné zpracování kolokací či jiných syntagmatických vztahů – význam tohoto trendu současné lingvistiky potvrzuje i vlastní uživatelský průzkum provedený na 26 respondentech z řad studentů.

V celkovém hodnocení autorka dělí slovníky na technické a slovníky společenských věd. Slovníky technické se jeví jako konzervativnější (tj. dodržují striktně abecední řazení, obsahují méně gramatických informací, a syntagmatických vztahů).

Kapitola 4 představuje autorčinu vlastní koncepci procesu tvorby dvojjazyčného odborného slovníku. Tato metodologie, založená na úvodním přehledu trendů v současné lexikografii, výsledku analýzy existujících slovníků a začlenění principů uplatňovaných v *learner's dictionaries*, předkládá v podstatě komentovaný „check-list“ kroků a návrhů možností jejich řešení v závislosti na požadovaném výsledku (kroky od stanovení rozsahu slovníku, výběru lemmat, prezentaci výslovnosti, syntagmatických vztahů, typografickému řešení, až po poznámkový aparát). Předložená metodologie nepopisuje vlastní sběr a zpracování dat, ale zaměřuje se spíše na koncepční otázky. Přehledným způsobem umožňuje práci s komplexní škálou odstupňovaných možností, vycházející z vymezení a specifikace parametrů, kterým má plánovaný slovník odpovídat. Poznámky: 1) V otázce lemmatizace jiných než základních tvarů se přikláním spíše k jejich zařazení, tak jak je zvykem v *learner's dictionaries*, nejenom pokud má např. plurálová forma jiný význam než singulárová, jak navrhuje autorka (str. 103), a to zejména pro jazyky s bohatší flexí) 2) Při udávání počitatelnosti [C/U] by orientaci usnadnilo zachování pořadí příkladů (např. str. 121 *chování*).

Integrální součástí této kapitoly je precizně zpracovaný původní pilotní projekt slovníku chovu papoušků (200 hesel a 100 terminologických spojení, uvedený jako příloha), který autorce poskytl empirickou zkušenost a ilustraci pro vytváření metodologické kapitoly. Z jeho zpracování se ještě nabízí jedno doporučení, a to důraz na rovnoměrnou péči věnovanou oběma zastoupeným jazykům (viz L1 na str. 157 či 164 ... *jména v plurálním tvaru, bakterie, agresivní*). Kromě vlastního slovníku obsahují přílohy též ukázky různých řešení slovníků popisovaných v kapitole 3 a příklady dotazníků.

Jak vyplývá z výše uvedeného, disertační práce Mgr. Alice Tihelkové představuje komplexně a na vysoké úrovni zpracovanou problematiku teorie a praxe speciální lexikografie. Závěrečný manuál zcela jistě najde i praktické uplatnění, neboť tvůrcům slovníků umožňuje vědomou volbu strategií a řešení. Kromě širokého záběru, erudice a informovanosti autorka prokazuje i upřímný zájem o tuto disciplínu. Práce je napsána výbornou angličtinou a uznání zaslouží i její formální zpracování.

Závěr: Autorka se úspěšně zhostila úkolu podat systematický přehled problematiky dvojjazyčných odborných slovníků a vypracovat teoreticky a empiricky podloženou pomůcku pro jejich tvorbu. Výše uvedené poznámky jsou spíše námětem k diskusi, neboť lexikografie je, patrně více než jiné disciplíny, uměním možného.

Vzhledem k uvedenému hodnocení lze tedy konstatovat, že práce zcela splňuje požadavky kladené na disertační práce, a proto ji k obhajobě doporučuji.